

Козинець О.Г.
к.іст.н., доцент,
*зав. кафедрою історії та
теорії держави і права,
конституційного та
адміністративного права
Чернігівського державного
технологічного університету*

МІСЬКЕ ПРАВО СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ ЄВРОПИ

Середньовіччя – це період в історії людства, під час якого разом з формуванням нового типу держави, формувалися й основи майбутніх національних правових систем. Особливу роль у становленні загальноєвропейської правової культури відіграло міське право, яке зародилося в часи середньовіччя. Його положення фіксувалися міськими статутами, королівськими або іншими сеньоріальними хартіями, дарованими місту. Саме міське право, незважаючи на закріплення в ньому деяких суто феодалських інститутів, за своїм змістом не було феодалським правом.

Можна заперечити, що міста виникли значно раніше, ніж у середньовіччі, зокрема в античності. Це дійсно так, але відповідаючи на це заперечення можна зазначити, що античні міста фактично занепали після падіння Західної Римської імперії у V ст. і до IX ст. практично зникли [1]. Середньовічні європейські міста починають виникати в XI ст. і між ними та античними містами, хіба що за деяким виключенням, не існувало ніякої політичної наступності. Особливістю середньовічного міста, що, власне, і відрізняло його від міст античності, була наявність міської правової свідомості та системи міського права.

Якщо говорити про феодалське право загалом, то в часи існування феодалської держави існувало декілька правових систем – римське право, ленне право, земське право, канонічне право та міське право. Предметом розгляду в даній статті буде виникнення та розвиток однієї з систем середньовічного права – міського права.

Самостійні правові системи у містах, які поступово звільнялись від феодалського впливу, виникали спочатку як рішення, що приймалися міською

радою по відношенню до того чи іншого приватного випадку. Рішення записувались у протокол та розглядались як прецедент. Поступово вони перетворились на офіційно видані міські закони [2].

Так, міста в середньовічній Європі існували в умовах правової автономії. Всі закони, статути, постанови, укази оголошувалися на торговій площі та оприлюднювалися.

Необхідно відмітити, що юридична якість міських законів була дуже строкатою. У великих містах з високорозвиненим виробництвом, жвавою торгівлею та мореплавством правові норми склались раніше, що обумовило високий рівень розвитку законодавства. У маленьких містах закони були більш примітивними, що примушувало їх звертатись до провідних торговельних міст з проханнями про дозвіл користуватися їх законами. Так виникали великі юридичні об'єднання міст, в яких одне місто було містом-метрополією, а інші, що входили до такого союзу, були дочірніми містами. Прикладом найбільших систем міського права стали Любекське право (Ганзейський союз), яке мало більше 100 дочірніх міст та Магдебурзьке право, яке поширювалося на багаточисленні міста Німеччини, Чехії, Австрії, Східної Європи, та навіть на м. Лондон [3].

З часом відбувається систематизація міського права. Наприклад, Магдебурзьке право було систематизовано у п'яти книгах (перша – органи управління, друга – судова організація, третя – скарги, четверта – родинне право, п'ята – неоднорідні норми і рішення) [4].

У змісті міського права виділяються норми, які регулювали організацію міського життя та управління містом, і норми, які регулювали статус жителя міста.

Аналізуючи міське право середньовічної Європи, необхідно звернути увагу на такі його характеристики: комунітарність, світськість, конституційність, здатність до зростання та системна цілісність [5].

Міське право середньовічної Європи було правом тісно пов'язаного, інтегрованого співтовариства, яке в ті часи називали «комуною», т.т. общиною, що була заснована на договорі [6]. Як правило, це була хартія, яка урочисто читалась

привселюдно та тексту якої приносили присягу. Подібна клятва була не простою обіцянкою підпорядковуватись муніципальній владі, вона перетворювалась на суворі зобов'язання та накладала обов'язок зберігати та поважати мир (спокій, порядок у місті – О.К.). Поняття «мир» відносилось або поширювалось на все населення міста, то пізніше на цій підставі виникла комуна [7]. Так, комунітарний характер міського права відображався не тільки у договірних відносинах, але й у їх колективності. Це і взаємодопомога, і захист від спільних ворогів. Але не можливо сказати, що в основу міського управління були покладені демократичні принципи. Оскільки на чолі міського співтовариства XII ст. була невелика група патриціїв, община носила становий характер.

Також, міське право мало світський характер. Це знайшло своє відображення в тому, що місто мало власний різновид права, який існував паралельно з королівським, феодалним, маноріальним та торговим правом.

Однією з головних рис системи міського права був її конституційний характер. Міста Західної Європи XI-XII ст. були своєрідними державами з усіма необхідними ознаками, а саме, міста мали всю повноту законодавчих, виконавчих та судових повноважень та влади, включаючи повноваження встановлювати податки, карбувати гроші, встановлювати систему міри та ваги, збирати військо, укладати союзи та вести війни. Так, жителі міст мали визначені міським правом основні права та свободи. У місті на відміну від села була встановлена свобода і знищені всі сліди рабства, які були властиві для села. Але ця загальна свобода була перетворена на монополію привілейованого класу [8]. Як наслідок, міська влада формувалась з патриціату (верхівка міста – О.К.), але навіть не дивлячись на це людина, яка ставала жителем міста, автоматично отримувала свободу. Відтак, бюргер та вільна людина ставали словами синонімами.

Громадяни міста мали право на судовий розгляд у суді рівних, вони були захищені нормами міського права від довільного арешту, від ув'язнення без судового розгляду. Міське право було характерним з кримінальної точки зору. Оскільки міста були поселеннями, де перебували різноманітні люди, а саме: мандрівники, авантюристи, волоцюги, то для забезпечення належного порядку у місті необхідною

була сувора дисципліна та збереження безпеки. Суворість покарань була необхідна для залякування крадіїв, бандитів, яких було багато у торговельних центрах, якими і були середньовічні міста. Відтак кримінальне право міста було більш суворим, жорстким, ніж закон сільських округів [9].

Мешканці міста мали право на носіння зброї, були захищені від свавільних феодалських поборів, мали право голосу та право приймати участь у міському управлінні. При цьому, хоча форми управління європейськими містами були різними, між ними було й багато спільного. Зокрема, міста управлялись народними зборами усіх громадян. Пізніше з'явилася тенденція до заміни народних зборів радами, що і відбулося поступово по містах Європи. Внаслідок цього процесу демократична форма поступилася місцем аристократичній, а народні збори були замінені радою міста, в якій участь приймали не всі мешканці міста, а найбільш знані, впливові.

Міське право поширювалося тільки на жителів міста. Поселення у місті було вільним, але статус повноправного городянина передбачав ценз осілості (три місяці). Після цього терміну новий мешканець користувався покровительством міського права, а феодалсько-ленні стосунки припинялися. Усім жителям міста гарантувалося рівне правосуддя. Їх не можна було судити поза містом (за винятком скарги королю), арештовувати без судового розгляду. Міське виборче право було цензовим: міські низи не мали виборчого права. Користувалися тільки пасивним виборчим правом.

Міський суд не був спеціалізованим органом, не відділявся від адміністрації і навіть міг виконувати функції міської ради (реєстрація домовленостей, управління міською власністю). Судді обиралися з числа правочинних, авторитетних жителів міста. Суддя розбирав справи одноособово, його рішення були остаточними. Незначні справи вирішувалися на рівні гільдійського та цехового самоврядування.

Міське право самоврядування в Європі стало результатом боротьби міст проти феодалського сеньйорального права і часто досягалося за викуп. Спочатку воно виникло у XII ст. у місті Магдебурзі, згодом поширилося на міста Східної Німеччини, а потім на Східну Пруссію. Внаслідок німецької експансії воно було

сприйняте Сілезією, Чехією, Угорщиною, Польщею та Литвою. З XIV століття міське право проникло в Україну. В основу магдебурзького права покладено привілеї, даровані у 1188 році Магдебургу його архієпископом, а також прецеденти суду шефенів Магдебурга, норми Саксонського зерцала. За магдебурзьким правом міста одержували самоврядування, звільнялися від феодалних повинностей (за винятком обозної), отримували судовий та податковий імунітети (незалежність), право власності на міські землі. Магдебурзьке право надавало мешканцям міст, переважно міському торговельно-ремісничому патриціату, право і порядок обрання органів управління – магістратів, бургомістрів, міських рад. Воно встановлювало порядок оподаткування, регламентувало діяльність купецьких об'єднань, містило норми цехового права, регулювало організацію ринків та визначало порядок відправлення правосуддя.

Разом із тим магдебурзьке право за своїм змістом залишалось правом феодальним, оскільки включало елементи соціальної нерівності, обмежувало права підмайстрів, учнів, міського плебсу. В литовських та білоруських містах воно зумовлювало привілейованість німецького населення, а в Білорусі та Україні – польського; осіб православного віросповідання позбавляло права вільного проживання, участі в органах міського самоврядування. Наприклад, у Львові українцям (вони називали себе русинами) дозволялося селитися тільки на «русинській» вулиці, їм заборонялося записуватися до цеху, утримувати корчму, під час поховання дозволялося супроводжувати померлого тільки через ворота, призначені для вивезення сміття.

Так, міста середньовічної Європи, починаючи з XI ст. були торгівельною та промисловою комунією, яка жила за своїми законами, зведеними у систему міського права, мали своє управління, раду, фінансову та податкову систему, суд. Хоча міське право було частиною феодального права, воно підготувало появу майбутнього буржуазного права і сприяло створенню єдиних правових традицій Західної Європи.

Посилання

1. Берман Г.Дж. Западная традиция права: эпоха формирования /Пер. с англ. – М.: Изд-во МГУ: Издательская группа ИНФРА М – НОРМА,1998. – С.336.
2. Аннерс Э. История европейского права (пер. со швед.)/Ин-т Европы. – М.: Наука, 1994. – С.190.
3. Там само.
4. Маймескулов Л.Н., Россихин В.В., Тихоненков Д.А. История государства и права зарубежных стран. – Х.: Изд-во «ФИНН»,2010. – С.348.
5. Берман Г.Дж. Вказ. праця. – С.367.
6. Берман Г.Дж. Вказ. праця. – С.368.
7. Пиренн А. Средневековые города и возрождение торговли. – Горький: Издание Горьковского педагогического института, 1941. – С.102.
8. Пиренн А. Вказ. праця. – С.98.
9. Пиренн А. Вказ. праця. – С.101.